

ПРАВО ВІДВОДУ СУДУ (СУДДІ) У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ : ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Коптєвський О.Ю.,

здобувач вищої освіти III курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
ДДУВС*

Нікітенко В.В.,

здобувач вищої освіти III курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
ДДУВС*

Моїсеєнко Д.М.,

доцент кафедри ЦПД, кандидат юридичних наук

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
ДДУВС*

Коптєвський О. Ю., Нікітенко В. В., Моїсеєнко Д. М. Право відводу суду (судді) у цивільному процесі : проблемні питання.

У статті відвід розглядається як невід’ємний елемент та міра реалізації завдань справедливого судочинства. Адже безсторонній та неупереджений розгляд і вирішення судових справ – один із головних обов’язків кожного судді, а також складова частина присяги судді, порушенням якої визнається, зокрема, вчинення суддею дій, що можуть викликати сумнів у його неупередженості та підірвати довіру до судової влади в цілому з боку громадськості.

Статтю присвячено дослідженню поняття відводу суддів у цивільному процесі та, зокрема, проблемам даного інституту. Зазначається, що в Європейському Суді з прав людини напрацьована багаторічна практика щодо з’ясування того, чи був національний суд, розглядаючи конкретну справу, безстороннім та об’єктивним у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Так, п. 1 ст. 6 Конвенції вимагає, щоб «суд», що підпадає під його дію, був неупередженим.

В статті аналізуються підстави відводу суддів та проблема доведеності тієї чи іншої підстави в світлі практики деяких судів. Зокрема, ЄСПЛ у своїх рішеннях проводить відмінність між об’єктивним підходом, тобто визначенням, чи були судді надані достатні гарантії, щоб виключити обґрунтовані сумніви в цьому відношенні, та суб’єктивним підходом, тобто прагненням переконатися в суб’єктивному обвинуваченні або інтересі певного судді у конкретній справі.

У статті також проаналізовані приклади випадків, у яких може постати питання щодо недостатньої безсторонності суду, стосується, наприклад, виконання однією особою різних функцій в межах судового провадження, або ієрархічні чи інші зв’язки між цією та іншою особою в межах того ж провадження, має особистий характер і є наслідком поведінки судді у даній справі.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що законодавство України в сфері відводу є недосконалим та потребує змін. Реалізація права на справедливий, неупереджений і незалежний суд шляхом відводу судді майже не працює на практиці, оскільки доведення підстав і фактів, необхідних для відводу судді, є досить складним аспектом.

Отже, у цьому дослідженні демонструємо складність питання доведення підстав і фактів, необхідних для відводу судді, аналізуючи деякі рішення суддів. Надано пропозиції щодо вдосконалення норм

національного законодавства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

Ключові слова: відвід, відвід судді, підстави відводу судді незалежність та неупередженість суду, суд.

Koptevsky O. Y., Nikitenko V. V., Moiseenko D. M. The right to remove a court (judge) in civil procedure: problems.

In the article, it is seen as the result of a lack of superiority to the court, as an invisible element of the world of the implementation of the task of a fair trial. And even the irresponsible and irreproachable review and execution of judicial certificates is one of the head obsessions of the skin court, as well as the warehouse part of the oath of the court, which is violated, which is to be confessed, especially, which is the responsibility of the judge, which can sue the whole side of the bulk.

The article is dedicated to the importance of bringing judges to the civil process, to the problems of this institution. It is significant that in the European Court of People's Rights, a many years practice is directed to stating that the national court, looking at the specific right, is out of any side and is objective in the case of paragraph 1 of Art. 6 of the Convention on the defense of human rights and fundamental freedoms. So, paragraph 1 of Art. 6 of the Convention needs that "court" which is under it's power should be unprepared.

The article analyzes the problem of bringing judges to the conclusion that the problem of bringing others to light is presented in the light of the practice of other judges. For example, European Court in it's decisions conduct difference between objective way of solving (it's decision which tells have powerful guarantees been given to judge to except valuable doubts for any case) and subjective way of solving (which means the intend of be sure in subjective accusation or personal interest of the judge in the case).

At the article there are analyzed examples of cases in which can arise doubt at lack of objectivity of the court. For example, one person do a lot of functions through the court process or hierarchical or another links between this and another person through the same process. It has it's own character and is the result of judge's behavior in that case.

On the basis of the analysis carried out that the legislation of Ukraine in the field of disqualification is uncomplete and requires editing. The realization of the right to a fair, unprejudiced and independent court by a way to the court's decision may not be done in practice, the proofing of evidence and facts, necessary for the court's disqualification, must be dealt with in a folding aspect.

So, at whom it was necessary to demonstrate the consistency of the evidence brought by the evidence and the facts necessary for the conclusion of the court, analyzing the deeds of the decision of the court. It is necessary to proposition that the norms of national legislation should be fully developed, and that it should be brought up to international standards.

Key words: disqualification, disqualification of a judge, reasons for disqualification of judge, independence and impartiality of a court, court.

Постановка проблеми. У кожній демократичній державі судова влада має бути незалежною та неупередженою. Без перебільшення можна сказати, що це один із основоположних принципів діяльності судової влади. Принцип незалежності та неупередженості судової влади містить багато елементів, серед яких певне місце посідає інститут відводу судді від участі у розгляді справи.

Сьогодні, коли наша держава всіма силами намагається приєднатися до такої бажаної європейської спільноти, необхідно викоринювати та позбутися пострадянських моделей стереотипної поведінки. До таких моделей можна віднести «кумівство», міцно закріплене в кожному державному органі. Не стала винятком і судова влада України. Слушною в цьому плані є думка Генерального секретаря Ради Європи Турбйорна Ягланда, який у своєму виступі зазначив, що кумівство в Україні послаблює державу [1]. Тому ми вважаємо це питання актуальним і гідним уваги та дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслене коло питань та проблем досліджували такі сучасні науковці, як Я.П. Зейкан, О.М. Бабич, Д.Д. Луспеник, С.В.Сеник, Ю.Д. Притика, С.Ф. Демченко, М.М. Ясинок та багато інших вчених-цивілістів, які досліджували питання відводу.

Метою даної статті виступає здійснення всебічного дослідження права відводу суду (судді) в цивільному процесі України, а також розгляд підстав відводу, аналізування національних та міжнародних нормативно-правових актів з даного питання.

Виклад основного матеріалу. Теорії процесуальної науки відомі різні тлумачення поняття відводу судді. Так, у доктрині права під відводом судді (суду) зазвичай розуміють передбачені в нормах

цивільного процесуального законодавства підстави, за наявності яких суддя не може брати участь у розгляді справи й підлягає відстороненню від процесу за власною ініціативою (самовідвід) або за заявою осіб, які беруть участь у справі.

На думку Х.А. Магомедова, відвід – це правовий інститут, тобто сукупність норм, які забезпечують об'єктивність та неупередженість осіб, які беруть участь у розгляді справи, а також виконання інших законодавства, що визначає які особи й за яких обставин не можуть приймати участь у процесі. Юридичні енциклопедичні видання визначають відвід судді в судовому процесі як усунення судді від участі в судочинстві, якщо він особисто (прямо чи опосередковано) заінтересований у цій справі [2, с. 89].

На нашу думку, з вищевказаним можна погодитися, адже відвід – це передусім не тільки законодавчо визначена процедура по забезпеченню гарантій захисту прав та інтересів громадян у процесі, а й інститут права за допомогою якого реалізуються провідні засади права, що забезпечує довіру до судової системи та підтримує статус та роль судової влади у суспільстві.

Інститут відводу суду – важливий процесуальний засіб забезпечення неупередженого й об'єктивного судочинства та виконання рішень, що дозволяє відсторонити від участі у процесі особу, яка має особисту заінтересованість.

Зауважимо, що у 2018 році було проведено дослідження Українським центром економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, в результаті якого вдалося сформувати статистичні показники щодо рівня довіри (6,5%) та рівня недовіри громадян до суддів (58,9%). Це, вочевидь, дуже поганий показник, адже він демонструє, що, звертаючись до суду, громадяни не впевнені у об'єктивності, незалежності та неупередженості діяльності суддів [3].

Інститут відводу судді є одним із найважливіших процесуальних засобів забезпечення неупередженого та об'єктивного судочинства та виконання рішень, що дає змогу відсторонити від участі у процесі осіб, які мають особисту зацікавленість. У зв'язку з цим, за допомогою інституту відводу як процесуального засобу має бути забезпечено неупередженість та об'єктивність судочинства, тобто виконання завдань цивільного судочинства, закріплених ст. 1 ЦПКУ України [4, с. 58].

Інститут відсторонення (самовідводу) судді від участі в розгляді конкретної справи – одна з найважливіших гарантій здійснення правосуддя. Він має на меті усунення підозр стосовно того, що суддя зацікавлений у результатах справи, що розглядається, навіть якщо такої зацікавленості немає, адже тут головне – суспільний інтерес. Задля досягнення цієї мети існують норми права, які покликані перешкоджати виникненню будь-яких підозр. Суддям забороняється брати участь у розгляді справи за наявності обставин, що викликають або можуть викликати сумнів у її об'єктивності [5, с. 130].

Окрім передбачених ст. 36 ЦПКУ основних підстав, за яких може відбуватися відвід або самовідвід судді, обов'язковими підставами проведення відводу також виступають: наявність безпосереднього акту заяви про відвід і наявність сумніву заявника щодо неупередженості та об'єктивності судді; існування припущення про неможливість збереження суддею неупередженості та безсторонності своїх дій. У випадку задоволення заяви про відвід судді, справа починає розглядатися іншим суддею в тому самому суді (відповідно до ч.1 ст. 41 ЦПКУ). Питання ж про відвід вирішується судом, який у даний момент здійснює розгляд справи: у разі визнання обґрунтованості такої підстави він задовольняє відвід [6].

Наприклад, щодо підстав, зазначених у п. 1 та 2 ст. 36 ЦПКУ (можемо назвати «кумівством») особливих проблем не виникає, оскільки не важко довести, що суддя є родичем однієї із сторін судового розгляду, а також якщо він брав участь у справі як інший учасник судового розгляду. Окрім цього, необхідно додати, що важливою проблемою у вирішенні справ є «кумівство», коли деякі судові справи вирішуються всупереч принципам судочинства і, як наслідок, підривається авторитет судової влади та держави в цілому. Ми вважаємо, що це явище певною мірою послаблює механізми контролю та запобігання корупції через формування особистих стосунків. Тепер, звужуючи вплив поняття «кумівство» та розглядаючи його в контексті впливу на судову систему в Україні, можна стверджувати, що це явище сприяє упередженості судових рішень.

Проблема виникає, коли справа носить особистий характер і зумовлена поведінкою судді в конкретній справі. Серед інших підстав для відводу є така: суддя підлягає відводу, якщо він прямо чи опосередковано зацікавлений у результаті розгляду справи. Доцільно звернути увагу на той аспект, який законодавець передбачив наявність як прямої, так і опосередкованої зацікавленості у вирішенні справи.

Пряму заінтересованість слід розглядати як безпосереднє отримання суддею вигод, на які він може розраховувати в результаті конкретного рішення у справі, тобто наслідки яких можуть стосуватися конкретно його. Що стосується опосередкованого інтересу, то це питання є складним, оскільки при винесенні рішення суддя може бути безпосередньо не зацікавлений у наслідках, які спричинить це рішення, але можуть бути обставини, які опосередковано впливатимуть на суддю при винесенні судового рішення.

Для мотивування заяви про відвід заявник повинен мати достовірну інформацію про особисте життя судді, щоб мотивувати заяву про відвід, а це практично неможливо, тому ця підстава рідко використовується в реальній судовій практиці.

Часто учасники процесу заявляють про відвід судді у зв'язку з різними, на їхню думку, процесуальними правопорушеннями. Зокрема, суддя затягує розгляд справи, не задовольняє подані клопотання, залучає до процесу нових учасників, яких, на думку заявника, не повинно бути, тощо. Але, з іншого боку, не слід забувати, що неналежне вирішення поточних процесуальних питань може негативно вплинути на остаточне вирішення справи, оскільки виконання окремих завдань є процесуальним засобом досягнення завдання та мети судочинства [8, с. 91].

Останньою підставою для відводу (самовідводу) судді є: «за наявності інших обставин, що ставлять під сумнів об'єктивність та неупередженість судді». Ця підстава не має точної конкретизації, оскільки до обставин, що викликають сумніви в об'єктивності та неупередженості судді, можна віднести досить широкий спектр ситуацій.

І взагалі, відвід – це суб'єктивна процесуальна дія, здійснення якої часто залежить від внутрішніх моральних настанов і уявлень судді, від його чесності, справедливості, порядності. Тому, на мою думку, у законодавстві має бути чітко зазначено, які підстави ставлять під сумнів об'єктивність та неупередженість судді.

Також зауважимо, що наведений у законодавстві перелік підстав не є вичерпним. Це пояснюється тим, що існують різноманітні життєві ситуації, які неможливо передбачити.

Як показує практика, питання доведення підстав, фактів та обставин, необхідних для відводу судді, є досить складним. Як приклад можна навести постанову Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 11.04.2019 р. № 195/416/16-с, суть котрої полягає в тому, що до суду надійшла заява від позивача про відвід судді, яка виправдовувалася тим, що суддя під час розгляду справи не був об'єктивним та упередженим до одного з учасників справи, він також знав, що сторона у справі третя особа, приватний нотаріус, який посвідчив заповіт, є хрещеним батьком сина судді. У цій справі суд визнав заяву про відвід судді безпідставною, оскільки обставини, викладені в заяві, не відповідають дійсності, оскільки третя особа у справі – нотаріус не є близьким родичем, а незгода з процесуальними рішеннями судді не є підставою для відводу [9].

Зауважимо, що в судовій практиці клопотання про відвід судді зазвичай не мають достатньо обґрунтованих підстав, у зв'язку з чим спостерігається певна негативна тенденція щодо задоволення відводів. Однак, коли трапляються насправді резонансні або складні з морального боку справи, судді зловживають правом на самовідвід.

Ми вважаємо, що кожен випадок відводу судді є унікальним, а рішення про самовідвід його колегами приймається виходячи з принципу добросовісності. Підтвердженням наших думок слугує висловлення судді Господарського суду Р. Бойко, котрий стверджує, що суддя, приймаючи рішення про відвід свого колеги, завжди виходить зі свого внутрішнього переконання, а якщо б подання на відвід розглядалося іншим суддею або колегією суддів – це вже погляд з боку [10].

Необхідно зауважити, що 15 січня 2020 р. ВРУ ухвалила ЗУ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [11]. Серед основних цілей зазначеного Закону визначено протидію зловживанням процесуальними правами, які були характерні недобросовісним учасникам справи задля затягування судового процесу. Якщо заява про відвід судді надійшла до суду пізніше ніж за три робочі дні до наступного засідання, така заява не підлягає передачі на розгляд іншому судді, а питання про відвід судді вирішується судом, що розглядає справу. Тобто нововведення спрямовані на те, щоб відводи, заявлені для затягування розгляду справи, були вирішені до наступного судового засідання та не призводили до невинновданого відкладення судових засідань.

Висновки. Підводячи підсумок, ми можемо констатувати, що цивільне процесуальне законодав-

ство в сфері регулювання інституту відводу потребує подальшого вдосконалення. Реалізація права на справедливий, неупереджений і незалежний суд шляхом відводу судді майже не працює на практиці, оскільки доведення підстав і фактів, необхідних для відводу судді, є досить складним аспектом.

Маючи на меті вдосконалення процедури вирішення питання про відвід суддів у судах першої інстанції у сфері цивільного судочинства пропонується внести зміни до ЦПКУ й закріпити в ньому процедуру розгляду заяв та вирішення питання про відвід суддів судьями інших судів без зазначення прізвища суді, про відвід якого подається заява, прізвищ сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а також без зазначення найменування суду, що розглядає відповідну справу. Саме запропонований механізм зможе виключити можливість зловживання судьями своїми правами та зробить інститут відводу дійсно ефективним.

Список використаних джерел:

1. Застереження України від кумівства. УНІАН: інформаційне агентство. URL: <https://www.unian.ua/politics/1056808-gensek-radi-evropizasterig-ukrajinu-vid-kumivstva.html> (дата звернення - 09.05.2022р.).
2. Черненко О. А. Відвід судді в господарському процесі. Приватне право і підприємництво. 2015. Вип. 14. С. 89-93.
3. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020р. соціологія). Разумков Центр. 24 лютого 2020. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinkagromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-tapolitykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>.
4. Курило М. П. Уніфікація функцій суду як суб'єкта процесуального права. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 8. С. 58.
5. Колісник О. В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків. 2008. 224 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40-41, 42, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
7. Бабич О.М. Відвід судді в цивільному процесі. Сучасна цивілістика: матеріали 9-ої Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених. Одеса. 2014. С. 293 - 296
8. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ. 2010. Т. 1. 368с.
9. Ухвала Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 11 квітня 2019 року у справі № 195/416/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81086529>
10. Газета «Закон і Бізнес». На відстані витягнутої руки. Самовідводи та відводи суддів: чи зможуть нові норми вирішити старі проблеми? URL: <https://zib.com.ua/ua/141670.html>.
11. Закон України. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ. Відомості Верховної Ради України. Документ 460-IX від 15.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text>.